

Emakume idazleak euskal literaturan

Nerea Azurmendi

Literaturaren historia zenbaki soiletan idazterik balego, Euskal Herrian emakumeek egin dutenarena, ehunen bat izen bata bestearen atzetik jarrita osa genezake. Bapatean lurreratuko litzateke ezjakinkeriak eraiki duen dorrea: ez omen zaio euskal literaturari emakumearen presentziarik igartzen. Azalekoa, ordea, literaturaren historia marrazteko era, eta azalekoa, materiale ahulez osatutako dorrearen aurkako garaipena...

Idazten edota idatzi izan duen emakumea emakume idazlea dela ukazina baldin bada ere, literaturgile izena kostata lortu behar direnetakoa da. Idatzi, askotxok idatzi du emakume izanik. Zenbatsuk egin ote dute literatura? Galderari erantzuteko argitu beharreko kezka bi kontestu orokorretan kokatu beharko lirateke: literaturari berari buruzko erreflexioak definitzen duena, eta emakume-literatura edo dena delako horren inguruan sortzen den burutapenerako espazioa. "Emakumea eta Literatura"ri eskainitako asteen, mahaikide bat edo beste aritu da gai hauetaz. Ez dago kit, beraz, "Emakume idazleak euskal literaturan" izenburuaz landu nahi izan dudana alor zabalari legozkiokeen mugak eta erreflexioak ezartzea.

Zerbait izatekotan, han-hemenka jasotako izenen zerrendatzea izango litzateke lantxo hau. Eta zerbaitetarako izatekotan, aurrera begira sumatzen den lan bikainaren erretenean jartzeko, gaiaren azterketa sakona egiteke eta zorretan bait daukagu. Hona, beraz, urrats eskasa datekeen katalogoa. Euskal literaturaren edozein historia hartuz, ez da zaila emakumezkoen izenak aurkitzea. Besteak beste, zerrenda aberatsak prestatu dituzte Juan San Martin, Santiago Onaindia edo Jose Estornesek. Izenak, izen asko, nahiz eta adierazgarria izan, kopuru hau gizonezkoen izenekin parekatu eta konparatuz, emakumeok tarte zabalez galtzen dugula ikusteak. Aurkitu ditudan emakume-izenak, ehunen bat dira han-hemenka agertzen direnak. Izenen atzean, ordea, ezin beti gauza handirik aurkitu. Adibide gisa, Josepa Martiarena zelako bat: izena eta, ondoren, "colaboró en Euskal Esnalea con un artículo enviado desde Oyarzun". Izena, idazlea eta literaturgilearen arteko mugak ezarri behar, galbahean behera joaten zaizkigunak zenbatu ahal izateko.

Aurreko hamarkada eta mendeetan kasu bakanen bat izan bada ere, nire ustez azken urteotan has gaitzke propioki "emakume idazleak" espresioa erabiltzen. Eta nekez, hala ere. Dena dela, bada gure artean idazten hasi eta aurrera egiten dutenak, obra sendoa eraikitzen ari diren emakumeak, literatura egiten dutenak, literatura eta idazketaren arteko muga bera ezargaitza eta eztabaidagarria bada ere. Baina zerbait badabil. Bestela, ez litzateke posible izango azken hogeit urte hauetan —eta gehienak 1980tik hona—, emakumezkoek izenpetutako 80 bat literatur liburu argitaratu izatea. Denborak ematen duen perspektibak esango digu orain lanean ari den belaunaldia heltzera iritsiko den, ala etenik geratuko. Mahai honetan eseri den Laura Mintegirekin esateko, "garaiarekin batera aldatzen doazen baldintzapenek" dute azken hitza.

Gaurkoaren azterketa gerokoei utziz, historian atzera egin dezakegu. Historiaz ari garenez, eta orokorki, ez dirudi neurrigabekeria, euskal literaturaren historian emakumezkoek egindakoak bere "historiatxo" propioa daukala esateak. Orotara gutxi izanik, loraldi eta espantsio-mementuetan nabarmentzen dira emakumeak. Gaurkoa alde batera utziz, mende honen hastapenetan bizi izan zen unerik emankorrenetakoa, berpizkunde orokorraren fruitua, hain zuzen ere. Matematikaren logika hutsa. Eta, historiaren logika hutsa, berpizkunde laikoaren fruitua, aurreko mendeetako urrezko garaiek emakumeentzat eramanezinak ziren abade-jantziak bait zituzten.

Hastapenetara joz gero, XV. mendera iritsi behar dugu, inprimategiak martxan jarri aurretik literatura egiten zuten emakumeengana. Gai hauek landu izan dituzten gehienek aipatzen dituzte Erdi Aroko emakume olerkariak, baita goraiatu ere. Eta ez da harritzekoa, ezta gutxiago ere. 1961ean Ekinek Buenos Airesen argitara eman zuen *La crónica en la poesía popular vasca* liburuan, Jesús María Leizaolak dioenez, garai hartako olerkien artean egile ezagunarenak diren bakarrak, emakumezko haiek osatuak dira. Osatuak, ez idatzitakoak, Garibay eta beste batzuen transkribaketei esker iritsi bait zaizkigu lan haien zatiak.

Batak bestea dakarrenez, XV. mendeko bost olerkari ezagun haien lana aipatzeak ahozko literaturaz aritzera garamatza, eta hemendik zuzenean, bertsolaritzara, baita ahoz aho iraun duen tradizioan emakumeak izan duen garrantzia aipatzera ere. Baina, bate-tik bestera, urrunegi iritsiko ginateke.

Esan dezagun, besterik gabe, eta Juan Mari Lekuonarekin, Erdi Aroko "bertsolarisen" fenomenoak ez dela orduz gero errepikatu, joan den mendean jaiotako "bertsolaritza moderno"an emakume-izenik aurki badaiteke ere.

Erdi Aroko emakume haiek ez zuten idatzi; baina iritsi zaigunetik, zera esan dezakegu: benetan bikaina izan zela beren emaitza. Joxe Azurmendik ere aipatu izan ditu (*Jakin*, 14/15. zk., 1980: "Bertsolaritzaren estudioarako") XIV. mendetik XVI.era bitartean bertsotan aritu ziren emakumeak:

"Aintzinako euskal bertsolari edo inprobisatzaileen artean emakumeak behin eta berriro agertzeak ez gaitu eraman behar horretan ere euskal berezitasun bat ikustera, horrelakorik ez dirudi eta dagoenik. Erdi Aroan gora korrienteak izan ziren herriz-herriz eta feriaz-feria, erromerietan nahiz peregrinazioetan, jendearan era askotako entretenigarri ibiltzen ziren andre kantariak".

Leizaolak "Las cinco poetisas vascas del siglo XV" izendatzen dituenak ez ziren feriaz feria ibiliko, etxe handiko damak ziren eta. Segidilak, endetxak..., garaiko metroak ondo menperatzen zituzten, haixek bait ziren brodatzen edo ehotzen igarotzen zituzten ordu luzeetako entretenigarri. Gure bost dama hauek, Ozaetako Santxa, Butroeko Gomez Gonzalezen alaba, Alosko Usoa, Lasturko Miliaren ahizpa eta Peru Gartziaren arrebak, esatekorik izan zutenean, bertso ederretan esan zuten, orduko dama askoren moduan. Mendeku-mina, maitasuna, etxekoen ondra eta izen ona, leinuarenganako leialtasuna: honelakoxeak dira iritsi zaizkigun olerkietan erabiltzen diren gaiak. Hala badiote, hala izan daiteke;

baina zaila da, askotan, bapatean jarritako bertsoak direla sinestea. Leizaolarekin bat, ez dira, ezta gutxiago ere, Erdi Aroak eman dizkigun poemetan eskasena. Antza denez, herriak berehala bereganatu zituen hauetako hainbat konposizio, eta olerki hauetan erabilitako formulak aurki daitezke garaiko beste batzuetan ere. Baina daukaguna da iritsi zaiguna, denborak irentsi du gainerakoa. Ezaugarri bezala, halere, ez da txantxetakoa.

XVI, XVII, XVIII. mendeak, emakumezkorik gabe. Ez arrastorik ere. Etxepare, Leizarraga, Axular, Larramendi, Kardaberraz..., guzti hauek pasa ziren, erein zuten, baita fruiturik jaso ere; baina fruitu hauen artean ez zen emakumezkorik egon. Klasikotzat ditugun hauen ingurua, biografia, kezka eta obrak azaletik bada ere aztertu ondoren, argi ikus dezakegu une haietan emakumeak jai zuela. Erabat friboloak dira bi lerro hauek, baina begi-bistakoa dirudi funtzio argi eta garbia zeukan erlijio-kutsuko literaturaldi hartan emakumezkoek —garai hartako maila sozialean— aukera eta ahalbide eskasak zituztela. Ilustrazioaren eragina ere mugatua izan zela kontutan izanik, XIX. mendearen lehenengo urteetara jo behar dugu emakume idazlea aurkitzeko.

Eta hemen, behin eta berriro, enblema bat izango balitz bezala, nonnahi aipatzen den Bizenta Antonia Mogel. Idazle honengan, historian zehar emakume idazle askok agerterazten dituzten ezaugarriak eta beste horrenbestek jasandako arazoak elkartu egiten dira.

Bizenta Antonia Mogel Elgezabal 1782an jaio zen Azkoitian. Anaia zuen Juan Jose, eta osaba, Juan Antonio Mogel. Gurasoak hil, eta anaia eta biak apaiza zen osabarekin joan ziren bizitzera. Hantxe jantzi zuen burua Bizentak, emakume garaikideek ez bezala. 22 urte zituela, 1804ean, *Ipui onac* izenburuko liburua eman zuen argitarara Donostian; Esoporen alegiak, euskaraz eta prosan.

Zera dio aita Villasantek Bizenta Mogeli buruz:

“Vicenta nos ha dejado un libro notable por varios conceptos. En primer lugar, por estar escrito por una mujer, caso único en nuestra literatura vasca antigua. Es de notar, además, que la autora no contaba más de 22 años cuando lo publicó en 1804, el mismo año de la muerte de su tío cura. El libro, por otra parte, supone conocimientos humanísticos, del latín sobre todo, que, en efecto, poseía nuestra autora”.

Hiru bitxikeria idazle berberarengan: emakumea, gaztea eta kulta. Beste edonork bitxikeria hauek aipatu aurretik, ordea, Bizentak berak aurriztatu ditu liburuari egindako hitzaurrean:

“Badakit enzunaz beste gabe, neskatx gazte baten izena dagoala itxasirik liburutxo onen aurrean, jardungo dutela sinuka ez gutxi, diotela beren artean, inoren lumaz jantzi nai duela bela txikiak; au da, besteen bearrak artu nai ditudala neretzat: ez dagokiola neskatxa bati bururik ausitzea liburu-ruñen: asko duela gorua, naiz jostorratza zuzen erabiltzea. Nola nik sine-serazoko diet askori euskeratu ditudala erdaldun jakitunak argitaratu dituzten ipuiak? Nolako arrotasuna berriz latinezko izkuntzarekin liburu onen asmoa agertzea? Orretarako bear litzateke jakitea euskera, gaztelera eta latinezko iru izkuntzak. Zein gauza sinezgaizta neskatza batengan”.

1899 eta 1963an —azken honetan Auspoak—, berrargitaratutako liburu hura idatzi ondoren, ez zuen gauza handirik egin Bizentak. Hamasei urte beranduago, “Carta Pastoral del Primado de las Españas” itzuli zuen. Bienbitartean ezkondu, eta ez zion ezer gehiagorik eskaini literaturaren historiari, gaztetxotan mogeldar auzarta izandako Bizentak. Ondorengoei hamaika bider gertatuko zitzaien bezala, hartan gelditu zen, agian konturatu gabe, halako pausoa eman zuena.

XIX. mendean aurrera ere aurki daiteke beste emakumezko izenik. Gehienak, mojak. Hala nola, Santiago Onaindiak aipatzen dituen “lekaiame euskaltzaleak”, Durangoko gaixotegiko San Bizente Paulen alabak. Leon XIII.aren urrezko ezteiak zirela eta, *Euskal Herriak Aita Santuari* liburua argitaratu zen 1887an Tolosan. Durangoko mojek ez zuten, egia esateko, lan handirik egin, hamar baten artean poesia bat osatu bait zuten, Sor Maria Juaristi buru zutelarik. Harrigarria iruditzen zaio, ordea, Onaindiari, lekaiame haien lana, eta Bizenta Mogelek aurrez igarritako susmoa, mende bete beranduago, honetan gauzatzen da: “Lekaiame danen artean egiñak ote dira aapalditxo hauek? Ala besteren batek, eta berak izenpetu?” Auskalo, baina badaezpada ere, zalantza: izango ote ziren hori egiteko gauza? galdetu beharra.

Urte hauetan, XIX. mendearen azkenaldera, mundura iristen ari ziren aurrean aipatu ditugun urte emankorretan lan egingo zuten emakumeak, beren lanak 1910etik 1931ra bitartean argitara emango zituzten idazleak.

Izen-arrosarioa luzatzen hasi aurretik, guztiz interesgarria, eta aberasgarria, gertatzen da urte haietan nonnahi antolatzen ziren euskal jai, lore-joko eta lehiaketetan parte hartu eta irabazten zutenen zerrendak errepasatzea, baita garaiko aldizkarietan esku hartzen zutenen izenak kontutan hartzea ere.

Hauen artean, aipamen berezia zor zaio bere gorabeherekin 1908tik 1930era bitartean iraun zuen *Euskal Esnalea* aldizkariari, izen bereko elkarteak sortua, eta azken urteetan Gregorio Mujika-

ren "Euskalerrriaren alde" zelakoaren babesean ibilitakoa. Mugaz honantzaldeko emakume askok hartu zuen parte aldizkariaren inguruan eraturako ekintzetan, bai idaztien bidez, bai hitzaldiak emanez. Bestelako bitartekorik ere bazegoen, eta ez gutxi, baina aipaturiko aldizkaria da erreferentziak bilatzerakoan jabetzen dena.

Historiaren une honetantxe has gaitezke zerrenda luzeak osatzen. Izenik ez dugula ez dezaten esan, hona batzuk: Madalena Jauregiberri, Mayi Ariztia, Julene Azpeitia, Tene Mujika, Errosa eta Basilia Bustintza, Rosario Artola, Eustakia Alzola, Kattalin Elizegi, Sorne Unzueta, Maria Dolores Agirre, Josefa Olaizola, Maria Artiñano, Maria Etxabe, Rufina Azkue, Ignacia Pradere, Rita Rezola, Patxika Erramuzpe...

Izen batzuek izen diraute; beste batzuk idazle modura sartu dira literaturaren historian. Hautaketa naturala, norberaren ahalbide eta gaitasunaren araberakoa? Edota beste hainbat arrazoik ezarritako desagertzea? Nork jakin, guzti hauen lana hain gaizki eza-gutzen dugun une honetan. Dena dela, erabilitako erizpideak zorrotzeziak ez badira ere, sorta polita osa daiteke aurreko zerrendatik hartutako izenekin.

Batetik, hiru emakumezko izen elkar ditzakegu, ezagunak hirurak: 1884ean Atharratzeko kantoiko Alotzen jaiotako Madalena Jauregiberri, eta 1888an Gipuzkoako Zumaia eta Deban munduraturutako Julene Azpeitia eta Tene Mujika. Hirurok izendatu zituen ohorezko euskaltzain Euskaltzaindiak 1975ean, eta hiru idazle hauen ohoretan eskaini zuen Luis Villasantek, urte bereko ekainaren 27an, "Emakumea euskal literaturan" hitzaldia. Gabriel Aresti hil ondoko lehenengo batzarrea zen orduko hura, eta Aresti zenaren eskariari erantzun egin zion Villasantek, hil-berriak proposatu bait zuen hilabete batzuk lehenago, "Emakumearen nazioarteko urtea" zenez gero, Euskaltzaindiak emakumearen ohoretan zerbait egin zezala. Ikuspegi orokorra eskaintzeaz gain, hiru idazleak honela aurkeztu zituen Euskaltzainburuak:

"Julene Azpeitia (...) Eskola irakaslea edo maestra. Mexikon bizi zela hasi zen euskeraz idazten. Euskal aldizkari eta agerkari askotan idatzi du. Beste lanen artean, liburu hauk eginak ditu: *Osasuna, merketza eta yanaritzza*, (Euskaltzaindiak saritutako lana, 1920), *Irakurri, matte* (1932), *Azeri jauna* (1960), *Amandriaren altzoan* (1961), *Umien adizkaia* (1962), *Zuentzat* etab.

Madeleine Jauregiberri. Zuberoako Alos-Sibasen jaioa. Eskola irakasle edo maestra hau ere. Euskerari buruz Frantziako egunkarietan asko idatzi du. Euskeraz eskoletarako testuak, diskoak eta irakaskintzan lagun dezaketen lan baliotsuak ditu argitaratuak.

Tene Muxika. (...) Luzea da andre hunen euskal lanen zerrenda. Huna hemen batzuen izenak: *Miren Itziar-i idazkiak eta olerkiak* (1923an saritua), *Udazken-ala*, inglesera itzulia (1928), *Gogo-oinazeak* eta *Gabon* antzerki-lan sarituak (1934), *Joan Joxe*, bakar-hizketa saritua (1936) (...) Gainera, ipuinak eta artikuluak erruz argitara izan ditu”.

Beste “gainera” bat erantsiko genioke, zuzentasunez, Villasantek erabiltzen duenari. “Gainera”, Deban dendari zen Tene Mujika, Robustiana, euskararen aldeko mitinlari sutsua izan zen, eta urteetan aurrera zihoala ere, idazten jarraitzen zuen, bere arrastoa hainbat lehiaketatan barrena aurki daitekeelarik. Adibide bakar bat: 1964ean Domingo Agirreren omenetan antolatutako lehiaketan, honako konpainia honetan izan zen saritua Tene Mujika: Salvador Garmendia, Augustin Zubikarai eta Luis Villasanteren erdian.

Tene, Julene eta Madalen, hiru idazle hauengan zerba itaipatze-kotan, beren lanari emandako jarraipena azpimarratuko nuke, aipagarriak askoz ere gehiago izanda ere. Jarraipena eta iraunkortasuna eredutzat hartuz gero, laugarren bat elkartu beharko genioke hirukoteari, 1887an Saran sortutako Mayi Ariztia, 1921etik aurrera, berrogei urtetan, han-hemenka *Amattoren uzta* ipuin-bilduma idazten eta argitara ematen saiatu zena.

Zerbait esan behar, era berean, 1889an Donostian jaiotako Kattalin Eleizegi Maiz maistra eta antzerki-idazleari buruz. *Garbiñe* obrarekin irabazi zuen 1917an Donostiako udalak eraturako lehiaketa, eta lehenengo lan hark izan zuen jarraipenik, baita idazleak sari gehiagorik ere. 1918ko *Loreti*, 1934eko *Jatsu*, eta hil aurretik ezin estreinatu izan zuen *Erausoko Katalin*.

Belaunaldi oparo honekin amaitzeko, Bizkaia aldera jo dezakegu, Errosa eta Basilia Bustintzaren bila. Basilia zaharrena, 1889an jaioa, eta Errosa, beharbada bietan ezagunena. “Kirikiño”ren ilobak ziren biak, eta Basilia osabaren emazte izatera iritsi zen. Kirikiñoaren alarguntsa izango den Basiliaren lanak ez ziren berandurarte ezagutu, lotsaz, ezkutuan gordetzen bait zituen “Karmel” ezizenarekin izenpetzen zituen olerkiak. Santiago Onaindiak aitortzen duenez, berak kenduta argitaratu zituen 1962an Basiliak erbestean idatzitako poemak.

Errosak “Mañariko” eta “Mañariko Errose” izenak erabiltzen zituen bere lanetan, jaioterriari ohore eginez. *Bizkaiko euskal idazleak* liburuan, zera dio Mikel Zarete Mañariko Erroseri buruz:

"Bere osabearen antzera, ipui-zalea, erriak ezpan-belarri darabilzan ipuin zaar zalea, batez bere. Ez eban libururik egin Bustintza Errosak. Baña bere idazlan guztiak artu ezkerero, liburu ederra argitaratu leiteke. Ain zuzen ere, amaikatxo lan egin ebazan bere denporako aldizkarietarako".

Idazle guzti hauen bizitza eta langintza eteteko arriskuan jarri zituen 1936ko gerrak, baita eten ere gehienetan, bakarren batzuek aurrera egin bazuten ere. Norbaitek esan duen bezala, lurperatuta-ko belaunaldia...

Hurrengo emakumezko agertaldiarekin zubirik egotekotan, kronologiak Marixane Minaberry-ri leporatzen dio betebeharrak. *Emakumeak idazle* liburuan, honela aurkezten du Itxaro Bordak Minaberri:

"1926ean Benafarroko Banka herrian sortua da Marixan Minaberri, Ustari-tzen bizi eta Baionan "Sud Ouest" egunkarian segretario lanean ari da, asko urte hauetan. Ipar euskal herriko idazletan ospetsuenetakoko bat dugu arpegi umil eta alaieko emakume hau.

"Gazte", "Etxea", "Gure Herria", "Herria", gaur egun "Maiatz" eta "Ekaina" aldizkarietan kolaboratu du. "Haize Garbia" Hendaiaiko batasunak atera hiztegi-gramatika apailatzen parte hartu du. Ondarrean, eta hau ez da txarrena, Ezponda bertularia plazara menturatzen lagundu du.

Haur-antzerkiak egin ditu (1982ko Toribio Alzaga saria ardietsi zuen), nobela laburrak, poemak, Marie Noel erdal poetaren obren itzulpenak, denak intimistak eta arnas hunkigarriak. Aspalditik agortuak ditazkeen liburuxka zenbait argitaratu du dituela urte frango: 1961ean "Mari Gorri", 1936ean "Itxulingo Anderea", eta 1965ean "Xoria kantari".

Ez dirudi goraipeak gehiegizkoak direnik, Minaberrik burutu duen karrera kontutan harturik. Hona anekdota hutsa baino zertxobait gehiago datekeen adibidea: 1960an Miarritzen eraturako lehiaketa batean, Jean Etxeparek eskuratu zuen lehenengo saria, Julene Azeptiak bigarrena eta Minaberrik hirugarrena. Beste hamabi sari banatu ziren parte hartzen zuten ipuinen artean: hauetatik lau, Marixanek eskuratu zituen.

Pixkanaka-pixkanaka, azken urteotara hurbildu zaigu bidea, mendeetako itzulria egin ondoren. Gerra osteko errautsetatik jaino zen belaunaldi berriari heldu aurretik, orain arte aipaturako idazle-erri buruzko gogoeta orokorren bat ere egin daiteke. Hauetan, gutxi dira literaturgintzara esku-hutsik iritsi zirenak, literatura egiteko asmo bakarrarekin idazten hasi zirenak. Euskararen berreskuratzearekin konpromezu sendoa hartutako irakasle asko aurki daitezke galeri antzeko honetan, haurrei zuzendutako ipuin-bilduma ugari, hatz artean iheska zihoan tradizioa gorde nahian idatzitako beste asko, herriaren sustraien bila abiatzen zen antzerkigintza, folklorea eta usadio zaharreganako grina bizia, erlijioa eta ikus-

pegi tradizionalak, kezka pedagogikoak... Beste kasu batzuetan, militantzia politikoaren eragina edota sendi-giroan sortutako idazteko ohitura. Anderenoak, militanteak, idazle eta bertsolarien familiakoak ziren, gehienbat, orduko idazleak. Gizarte-aldi konkretu batean, emakume haiek betebeharrak konkretuak eman zizkieten beren buruei, eta halaxe erantzun. Askotan, beharbada, idazlearen askatasunaren truke.

Argigarria eta beharrezkoa izango litzateke, dena dela, sakabaturik dauden idaztiak, agortutako liburuak, bildu gabe gelditu diren lanak, galduta dauden emaitzak eta, oro har, gehiegi preziatu ez diren emaitza hauek, berrikusi eta errekonstruzioa. Ez dira denak balio berekoak izango, baina altxor bakar bat aurkitzeak justifikatu egiten du gehienetan bidaiari luzearen nekea.

Ikusi ahal izan dugunez, maila ahulez lotutako katea finak zeharkatzen du XX. mendea emakume idazleei dagokienez. Katea horretan aurrerapauso handiegitarra egin, eta 1960-70 urteetara iritsi gaitzake. Gehienbat, 1950 inguruan jaiotakoak izango dira —gerra aurretik ari zirenekin batera—, hamarkada horretan eta ordutik hona idatziko duten emakumeak.

Azaleko ibilbide honen unerik arriskutsuena, azken urte hauetan gertatu denaren kondaira da. 1960an pizten da —hala esan daiteke urte batzuk gorabehera— mendeko bigarren *boom*-a. Eta bigarren garapen-aldi honetan ere barra-barra agertzen dira emakume-izenak. *Anaitasuna*, *Zeruko Argia*, *Egan*, *Jakin* eta beste zenbait aldizkari arakatuz gero, makina bat emakumezko aurki dezakegu. Besteak beste, Amaia Lasa, Arantza Urretavizcaya, Mari Karmen Garmendia, Lourdes Iriondo, Begoña Arregi, Izaskun Busto, Miren Jone Azurza, Feli Enparanza, Mari Martija eta, orain ere, abar luzea.

Antza denez, beste lan batzuetan ari da orain dela hamar-hamabost urte zeregin haietan zebilen jende dexente. Aurrera egin dutenek literaturgintzan dihardute, obra erabat pertsonala eraikitzen, maiztasun desberdinez beren lana irakurle goari eskaintzen: baina gehiengoak bertan behera utzi du hasitako lana. Azken batean, erabaki pertsonala izaten da une batean “planto” egitea; eta hurbilegia dateke historia, teoriarik azaltzera ausartzeko. Kateak jasan duen eten edo ahultze hori, ordea, kontutan hartzekoa da, eta ez bakarrik izan ditzakeen konnotazio negatiboak direla eta.

Mende-hasierako emakume haien zatia, idaztea izan zen “zerbait” egiteko aukera bakarretakoa. Taldearen babesean, lanaren

aitzakiarekin, "zerbait" egin zuten, eta "zerbaitetarako" idatzi zuten. Belaunaldi berriei suertatu zaien gizarte-egoeran, ordea, eta neurri eskasean bada ere, badago beste bide batzuetatik abiatzerik. Politikagintza, kazetaritza, irakaskuntza, historia, antropologia, hizkuntzalaritza..., sail hauei dagozkien lanak kontutan hartuz, izugarri zabalduko litzateke idazten duten emakumeen kopurua. Ez, ordea, literatura egiten dutenena. Ez ote dugu garbiketa-, depurazio-prozesu aberasgarri bat jasan azken urte hauetan? Agian, azkenik, literatura egitea aukera bat bilakatu da, ez bakarrik ezinezkoak ziren beste aktibitate batzuen ordezkotatik.

Urte haietan, 1971n, eta *Hegatsez* bilduman publikatutako emakumea eta literaturari buruzko saiotoxo batean, honako erreflexio hau luzatzen zuen Mari Karmen Garmendiak:

"Bizi dugun garai honetan, emakumeak pertsona maila iritxi ezker eman lezakean guztia haintzakotzak ez hartzea kaltegarri dugu, geroz tellatura arri tiraka jardutea bezalaxe da... Emakume euskaldunak bere herriko literaturari hain gutxi eman badio, pertsona denez, dagokion maila iritxi ez duelako da. Denok gara oker honen sustraian euskarri, oraindainokoak jarraitzekotan".

1980tik hona gertatu denaren arabera, ez dirudi "oraindainoan" jarraitzekotan gaudenik. Iazkoan, bederatzidazleak aurkeztu zuten obra berria: Eukene Martin, Mariasun Landa, Laura Mintegi, Gotzone Sestorain, Laura Uruburu, Tere Irastorza, Amaia Iturbide, Enkarni Genua eta Itxaro Bordak. Halako neurritan gabiltza azken zazpi urteotan, eta, ondorioz, izenen zerrenda luzeagotu egiten da. Eta zerrendan sartzeko, baldintza berri bat ezar dezakegu: literatura egitea eta liburuak argitaratzea. Hara Mari-ripi Solbes, Gema Lasarte, Maite Gonzalez, Mertxe Ezeiza, Itziar Alkorta, Edurne Urkiola, Ana Arruza, Ane Albisu... Gehi zerrendari, urtetan helduagoak izan arren, belaunaldi honetan koka daitezkeen Maite Lazkano, Mayi Pelot, Mayi Ariztia, edota argitaratu gabeko idazle-tropa. Kontutan izan, aldi berean eta batuketa ondo atera dadin, *Susa*, *Pamiela*, *Maiatz*, *Ttu-ttua* edo kideko aldizkarietan emakumezkoek duten garrantzi neurgarria.

Normalizaziorako bidean, normaltzen ote doa alor hau ere? Literaturari eskaintzen zaizkion laguntzak, argitaletxeen indartzea, irakurlegoaren ugaltzea, etab., faktore guzti hauek azterketa patxadatsua merezi dute, beste zenbaitzuk bezala. Baina, hemen hemengoa, emakume idazleak ditu jadanik euskal literaturak, obra aske, pertsonal eta anbiziotsua eraiki nahi dutenak.

Obra bakarreko idazlea desagertzen ari da, bigarrena eta hirugarrena kalean jartzera iristen den neurrian. Zer-nolako literatura egiten den, hori beste nonbait aztertu beharko litzateke. Nolakoa den gaur egungo emakume idazlea, beste horrenbeste. Oraingo hau, azaleko gain-begirada baizik ez da, mapa soil eta hutsunez betea. Sumatzen diren bideak egitea da proposatzen den ondorio bakarra. Dena dela, ezin hemendik aurrera mantendu 1982an Eusko Jaurlaritzaren aginduz kaleratu zen ikerketa batek esaten zuena: "Desde 1900 hasta 1936 no existe ninguna escritora en euskera conocida".

N.A.

LA MUJER ESCRITORA EN LA LITERATURA VASCA

LA FEMME ECRIVAIN DANS LA LITTÉRATURE BASQUE

El trabajo tiene por objeto ofrecer un elenco de mujeres que han tomado parte en la creación literaria en Euskera. Puede constatarse, de entrada, la existencia de un centenar de firmas femeninas, aunque frente a su obra no puede menos que preguntarse sobre el sentido de su condición literaria. En todo caso, la estadística ofrece una novedad indudable: unos 80 libros llevan firma de mujer en los últimos veinte años. No obstante, la historia, que en este caso arranca de los siglos XIV-XV, no se corresponde con esta floración inusual, desde luego, en las generaciones pasadas. La presencia tardomedieval de la producción femenina (oral en su origen, recogida por escrito en la tradición posterior) no tuvo continuidad, y los siglos XVI-XVII-XVIII no nos ofrecieron ni una sola autora conocida. En los albores del XIX sí nos encontramos con una verdadera novedad de esta historia: Vicenta A. Mogel (n. 1782), sobrina y hermana de escritores, preparó una versión vasca de Esopo y la lanzó al público, cuando tan sólo contaba 22 años. Sin embargo, ni su precoz vocación personal ni su ejemplo tuvo continuidad inmediata, y hubo que esperar al Renacimiento Vasco (1876-1936) para que la mujer vasca volviera a estar presente en las actividades literarias. Acogiéndose a las páginas de las revistas del momento y a los concursos y premios, aparecen plumas cuya labor tuvo ya una continuidad (Jauregiberri, Ariztia, Azpeitia, Mujika, etc.). El corte de la guerra

civil que también afectó con violencia este empeño literario que aparecía cada vez más firme, no impidió la continuidad parcial en la obra de Minaberry, dando paso al mismo tiempo a una obra nueva (en parte, generacionalmente nueva): sobre todo se trata, a partir de los 60, de un propósito de reconstrucción lingüístico-cultural, más que de una plena y definida vocación literaria, y que se expresa, sobre todo, en las publicaciones periódicas. Es a partir de los primeros 80, cuando surge una afición personal más decidida y estrictamente literaria, trabajándose en algunos casos ex profeso en una obra libre, personal y ambiciosa en que los objetivos estético-literarios son ya una meta por sí.

Ce travail a pour but d'offrir une liste de femmes qui ont participé dans la création littéraire en Euskera. Nous pouvons constater d'emblée l'existence d'une centaine de signatures féminines, bien que face à leur oeuvre, on ne peut éviter de se questionner sur leur condition littéraire. En tout cas, les chiffres parlent d'une nouveauté indubitable: quelques 80 livres depuis une vingtaine d'années portent la signature de femmes. Cependant l'histoire, qui dans ce cas débute aux XIV-XV siècles, ne trouve pas d'équivalent dans les générations passées à cette floraison inusuelle. La présence de la production féminine à la fin du moyen âge (orale tout d'abord et recueillie plus tard par écrit) n'avait pas eu de continuité, et le XVI-XVII-XVIII siècles n'offrirent aucune auteur connue. Ce n'est qu'au début du XIX siècle que la situation change: Vicenta A. Mogel (née en 1782), nièce et soeur d'écrivains, prépara une version basque d'Esopé, et la publia lorsqu'elle n'avait que 22 ans. Cependant, ni sa vocation personnelle précoce, ni son exemple eurent une continuité immédiate, et il fallut attendre la Renaissance Basque (1876-1936), pour que la femme basque revienne aux activités littéraires. C'est sur les pages des revues de l'époque et dans les différents concours qu'apparaissent quelques signatures dont la labeur présentait déjà une certaine continuité (Jauregiberri, Ariztia, Azpeitia, Mujika, etc.). La coupure de la guerre civile qui frappa avec violence cet effort littéraire qui se montrait de plus en plus ferme, n'empêcha point la continuité, même partielle, dans l'oeuvre de Minaberry, ouvrant en même temps la voie à une oeuvre et à une génération nouvelles, et qui se caractérise, notamment à partir des années soixante par un désir de reconstruction linguistique et culturelle, plutôt que par une vocation littéraire pleine et définie. Ce désir de reconstruction s'exprime surtout dans les publications périodiques. C'est à partir des années 80 qu'apparaît un goût personnel plus résolu et strictement littéraire, et même dans certains cas un travail ex profeso d'une oeuvre libre, personnelle et ambitieuse, dans laquelle les objectifs esthétiques et littéraires sont en eux-mêmes un but à atteindre.